

A második cél a telefonhálózat használatának növelése volt azzal, hogy új szolgáltatásokat telepítettek rá. A 8000 telematikai szolgáltatás és a számtalan egyéb professzionális szolgáltatás nemcsak növelte a telefon használatát, hanem létrehozott egy aktív elektronikus kiadó ágazatot is, amelynek összfordalma 3,5 milliárd frank, és amely 6000 új álláshelyet eredményezett.

A harmadik cél az amerikaiak által uralt számítógéppiacon egy reális francia alternatíva létrehozása volt. Ez kudarcot vallott. Az adatfeldolgozás felváltása telematikai szolgáltatással ugyanis hibás elképzelésnek bizonyult. A francia telematika Franciaországra

korlátozódik, nem vált exportcikké. A francia Teletel csak a brit Prestel után került a piacra, amely addigra már elterjedt Európában. A francia rendszert könnyű használni, de technikailag bonyolult, mert csomagkapcsolt hálózatra épül. Annak ellenére, hogy az X25-ös szabványt nemzetközileg elfogadták, hasonló hálózatokat más európai országban még nem építettek ki.

/MARCHAND, M.: Telematics in France: Panorama and prospects. = Online Review, 12. köt. 2. sz. 1988. p. 109– 117./

(Roboz Péter)

Mivel kecsegteti a csehszlovák könyvtárakat az új technika húsz éven belül?

Noha a várható fejlődést nem csak a technika fogja meghatározni, a benne való sorsdöntő részesedését elvitatni nem lehet. A számítástechnika és a távközlés lélegzetelállító haladása folytán már napjainkban is tanúi vagyunk a teljesítmények növekedésének, a miniatürizálás fokozódásának, az árak csökkenésének, a működtetés mind rentábilisabbá válásának, új médiák keletkezésének, az eszköz- és programválaszték terebélyesedésének, az átvitel gyorsasága és megbízhatósága fokozódásának.

A számítástechnika és a távközlés mindinkább összefonódik, színre lép a telematika, amely lehetővé teszi az idő– tér dimenziójának redukálását és az információk reális időben történő szolgáltatását. A redukált interperszonális kommunikációt mindinkább a tetszőleges távolságban működő, egymással összekapcsolt számítógépek interkommunikációjával lehet kiegészíteni. Ezenfelül a számítógépek növekvő lehetőségei és intelligenciája megkönnyítik a szöveges információkkal való munkát is, legyen szó akár automatikus redukálásokról, kivonatolásokról vagy tömörítésükről. A haszontalan redundancia automatikus kiszűrésének lehetősége elősegíti az adatok beszerzését és tárolását.

Az ötödik és hatodik generációjú számítógépek nemcsak a műveleteket fogják meggyorsítani, hanem az ún. mesterséges intelligencia módszereivel új ismeretek előállítására is alkalmasak lesznek. Mindez a szöveges információkkal való munka nagymértékű megkönnyítésén túlmenően lehetővé teszi a szöveges, grafikai és audiovizuális információk kombinálását is. Az efféle műveletek a századvégen éppen olyan közkeletűek lesznek, mint manapság a gépirás.

A szövegszerkesztés haladásával párhuzamosan nagy kapacitású fordítórendszerek jönnek majd létre, s ezek igen kevés intellektuális közbeavatkozást fognak csak megkívánni. Mindez lehetővé teszi a szövegelemzést, a könyvek gyors, akár több nyelvi változatban való kiadását.

A szakértő rendszereket az információs metarendszerekkel való kapcsolatban is alkalmazzák, ami a pertinens információk megtalálását könnyíti meg.

Minden bizonnyal el fog terjedni a számítógépekkel való természetes nyelvű kommunikáció. A tezauszokra és egyéb információkereső segédletekre mind kevesebb szükség lesz. A keresőkérdés pontosítása automatikusan fog végbemenni. A számítógépek döntési műveletekre való alkalmazása ugyan csak közkeletűvé válik.

A könyvtári munka sem vonhatja ki magát a fent vázolt fejlemények hatása alól. A könyvtárakban mind több információs eszköz kap helyet, s használatukban is eltolódások következnek be. Így pl. a lyukszalagos technikák kimennek a divatból. Ezzel szemben várható, hogy nagy szerepet kapnak a digitális optikai lemezek. Ezek azután a mikrofilmlemez használatát is egyre inkább háttérbe szorítják.

A távközlésben a telexet hamarosan felváltja a teletex és – mondhatjuk így – rokonsága. Már Csehszlovákiában is elindultak az ez irányú fejlesztések, úgyhogy 1992-ben kísérleti üzemben működni kezd a teletex, a telefax, a bureaufax szolgáltatás, illetve a nyilvános adatbázis-hálózat.

Könyvtári szempontból igen nagy jelentőségük van mind a helyi, mind a távolsági számítógépes hálózatoknak. 2000 körül a kétféle hálózat közötti különbségek – az ISDN (Integrated Services Digital Network) integrált szolgáltatásainak hatására – fokozatosan megszűnnek. A nyilvános adatbázisokat a könyvtárak és az információs munkahelyek egyaránt használni fogják (erre már ma is van példa Spanyolországból és Franciaországból; ez utóbbiban a TRANSPAC rendszer könyvtárközi rendszerek kialakítását tette lehetővé).

Az elektronikus eszközök olcsóbbodásának és teljesítménynövekedésének köszönhetően egyre nagyobb szerepet kapnak a műholdak a könyvtári-információs tevékenységekben. A jövő század elején

közhasználatú lesz az elektronikus posta, amely könyvtári alkalmazásban lehetővé teszi pl. a könyvtárközi kölcsönzési gyakorlat gyökeres reformját (ma ilyen rendszer a francia felsőoktatási könyvtárak SUNIST rendszere).

A műholdakkal az optikai szálak fognak konkurálni, amiben jó esélyt biztosít számukra olcsóságuk (pl. 1 kg üveg 80 tonna rezet vált ki, s a belőle készített szál majdnem ezer telefonbeszélgetést közvetít 50 Mb/s gyorsasággal és kevesebb üzemeltetési költséggel).

A távközlés forradalma egy sor új szolgáltatás meghonosítására is felhasználható (pl. a résztvevőknek csak egymás hallását biztosító telekonferenciák vagy hallást-látást egyaránt biztosító videokonferenciák szervezésére). A könyvtárak számára azonban a folyvást tökéletesedő terminálok lesznek a legfontosabb eszközök, mivel a teletex, a teleprocesszor, a kommunikációs wordprocesszor funkciójára egyaránt fel lehet majd használni őket. Bizonyos formában a televízió is ott lesz a könyvtárak által használt berendezések között (vö. az angol Prestel vagy a Blaise rendszerrel).

Ami a televíziós képernyő jövőjét illeti, segítségével az ún. kivágások (window) módszerét lehet majd széleskörűen alkalmazni: különféle szövegeket egységes szöveggé lehet összekombinálni, egyszerre két tankönyvből tanulni, kivonatolni, saját megjegyzéseket mások szövegébe közbeiktatni, majd mindezt megfelelő formában kinyomtatni.

A terminálok minőségének javulására és ezzel párhuzamosan az otthoni munka (telework) növekvő lehetőségeire való tekintettel feltételezhető, hogy a könyvtárak látogatottsága csökkeni fog, viszont megnövekszik a távolsági kérések-kérdések száma. Határozott előny lesz, hogy könnyebbé válik a könyvtár kapcsolattartása a szakértőkkel, a külső munkatársakkal és a fordítókkal.

A századvégen egyre általánosabbá válik az elektronikus dokumentumok kiadása. (Az első elektronikus folyóiratot 1984-ben a *Learned Information* jelentette meg.) A kiadás elektronizálása kiküszöböli a remittendaproblémát, jóval rugalmasabbá teszi a kiadók alkalmazkodását a szükségletekhez. A szerzők és a folyóiratok kapcsolata ugyancsak szorosabbá válhat, mivel a cikkek szövegét a kiadó eleve elektronikus formában kapja meg a textprocesszorok révén. Később majd valószínűleg sor kerül a korábban kiadott dokumentumok jelentősebb darabjainak sorozatainak számítógépbe való táplálására is, nem utolsósorban azért, mert a dokumentumok papírja igencsak ki van téve az öregedésnek-felmorzsolódásnak.

A könyvtáraknak az elmondottak ellenére sem kell tartaniuk attól, hogy megszűnnek. Fennmaradásuk és fejlődésük garanciái a következők: a társadalmak tradíciói, a történelmi fejlődéstudat elengedhetetlen volta, az irodalmi és művészeti értékek archiválásának szüksége, a fejlődésben való kontinuitás megőrzése. Számításba veendő még a szabadidő növekedése is, bár botorság volna számolni azzal,

hogy a több szabadidő jelentősen megnöveli az olvasásra fordított órákat, perceket. A könyvtárak látogatottsága aligha fog növekedni, legfeljebb a videotékaké.

A szakirodalom "olvasása" ugyancsak mássá válik, mondhatni "megszüntetve-megőrizve" marad fenn. Ezen azt kell érteni, hogy a használat súlypontja konkrét kérdésekre adott válaszokra tevődik át, tehát a szelektív, a "szemelgető" olvasás jön divatba. (Ahhoz, hogy ennek jogi akadálya ne legyen, mindenképpen meg kell újítani a szerzői és a másolási jogszabályokat.)

A tudásbázisok fokozatos összekapcsolásával lehetőség nyílik az előregedett ismereteknek a memóriából való kiiktatására, ami felettébb felelősségteljes és intellektuális munka, hiszen vigyázni kell arra, nehogy a "fürdővízzel a csecsemő is kiöntessék". Ebből következik: a szaktájékoztatók és a könyvtárosok társadalmi presztízse a jelenleginél jóval nagyobb lesz. E tevékenységek jogi és elméleti megalapozását sem lehet elkerülni. Kialakul önálló tudományáguk, amelyről még nem tudni, mi lesz a neve (a pályázó megnevezések: elméleti informatika, szocioinformatika, információtudomány stb.).

A könyvtári-információs rendszernek a jövőben az alábbiaknak kell megfelelnie:

- ▶ a tudomány, a kutatás, az ipar és az oktatás számára prezentálnia kell a szükséges szakmai információkat;
- ▶ igen gyorsan kell reagálnia a társadalom változó információszükségeire.

Az erre való felkészülés már ma megköveteli a tájékoztató- és könyvtárosképzés gyökeres reformját. Az információs menedzserek képzését a közgazdasági egyetemeknek, az ún. tudásmérnökök képzését a műszaki egyetemeknek kellene megindítaniuk. A jelenleg is működő egyetemi katedrákon az információs rendszerek elméleti és módszertani kérdéseire kellene koncentrálni, majd ennek az elméleti-módszertani koncepciónak a közös magját kellene plántálni a többi felsőoktatási intézménybe, ahol a szakosodott vagy szaktájékoztatók képzésére kerülne sor.

Megváltozik a könyvtárak szervezete. A nagyobb könyvtárak a jövőben az alábbi öt funkcionális egységgel fognak várhatóan rendelkezni: az intézmény irányítási rendszere, a technológiai folyamatok irányítása, a metarendszer (beleértve az információkeresés eszközeit és a bibliográfiát), a használók kiszolgálása és a kiszolgálási technológiák.

Az irányítás tökéletesedése folytán a könyvtárak sokoldalúbban gondoskodnak majd olvasóikról, kéréseik és szükségleteik kielégítéséről. A dezideráták és a kielégítetlen kérések automatikus egybevetése megreformálja a gyarapítási politikát. A fokozódó elektronizálás lecsökkenti a dokumentumokhoz való hozzáférés idejét. Általában elmondható: a könyvtári szolgáltatások felgyorsulnak, s újabbak is keletkeznek (pl. a köteles példány a kiadvány kiadását jóval megelőzve elektronikus formában juthat el a könyvtárakba, ugyanígy a diplomamunkák

és a kutatási jelentések textprocesszoron készült változata is, ami fokozhatja a könyvtári állomány iránti érdeklődést). A katalógusok nyilvánossá és párbeszédessé válnak (online public access catalogues = OPAC), azaz otthon tanulmányozhatóvá, a szükséges dokumentumok pedig az otthoni képernyőre megrendelhetővé.

Nagy előny lesz a régi és ritkán használható állományegységek optikai lemezre vitele. Csökkennek a raktározási-tárolási gondok.

A könyvtári hálózatban a központi intézmények szerepe fog nőni, amelyek az eddig említett eszközök mindegyikével vagy többségével rendelkezni fognak. Ebbe bele kell érteni a fényszedő berendezésekkel való felszereltséget is.

Az itt felvázolt "jövőkép" – természetesen – talán a világon sem, de Csehszlovákiában semmi esetre sem valósul meg 2000-re a maga kiteljesedett formá-

jában. Ennek ellenére érdemes fölötté eltöprengeni, mi több: tudatosan felkészülni fokozatos megvalósulására. Ennek sokféle – szemléletátalakító, szervezési, képzési, beruházási stb. – előfeltétele van.

Végül nem árt figyelmeztetni arra sem, hogy az információs "szép új világnak" hátulütői is vannak vagy lehetnek (pl. megnövekszik a társadalmak függősége a technikai berendezésektől, fokozódik a szabadidő felhasználásában a passzív formák igénybevétele). Aki számol ezekkel a várható veszélyekkel, valószínűleg közömbösítésükre is megtalálja az ellenszert.

/JANÓŠ, K.: Možnosti vývoje čs. knihoven v prístich dvacetiletých (na základě vývoje techniky). = Technická knihovna, 33. köt. 1. sz. 1989. p. 4– 11./

(Futala Tibor)

Új gazdálkodási körülmények a Szovjetunió állami tudományos-műszaki információs rendszerében

A Szovjetunió állami tudományos-műszaki információs rendszere 228 önálló intézményből és kb. 14 ezer vállalati és intézményi részlegről áll. Az önálló intézmények közül 12 ös-sz-szövetségi, 90 ágazati központi, 14 köztársasági és 112 ágazatközi-területi szerepkört lát el. Az önálló intézmények 24%-a 1988 elejétől újmódi gazdálkodást folytat.

Ez az áttérés anélkül ment végbe, hogy magának a rendszernek teljes kialakulása befejeződött volna. Emiatt a szóban forgó szervezetek funkciója több vonatkozásban is deformálódhat. Nem árt tehát emlékeztetni idézni a rendszer létrehozásakor lefektetett szervezési elveket, illetve az ugyanekkor elfogadott célmeghatározást.

A rendszer szervezésének elvei a következők voltak:

- ▶ a tudományos-műszaki információs szolgáltatások egységes módszertani irányítása;
- ▶ a primer dokumentumok feltárásának központosítása az önálló intézmények munkamegosztásában;
- ▶ a specializált információs állományok révén a felhasználók információellátása a területi és a nem önálló szervezeti egységek közvetítésében.

A célmeghatározás pedig így szólt: a társadalom minden tagja számára biztosítani kell a hozzáférés lehetőségét az országban meglévő valamennyi tudományos-műszaki információhoz.

Az önálló elszámolásra, az ún. hozrascsotra való áttérés nem vette figyelembe a tudományos-műszaki információs tevékenységnek sem azt a sajátosságát, ami a központosítás és a decentralizálás sajátos dialektikájából adódik, sem azt, hogy e területen –

minden kísérlet és részeredmény ellenére – az árszabályozás felettébb nehéz, körülményes, gyakran lehetetlen. Ez önmagában is komoly zavarokat idézhet elő, különösen ha azt is tekintetbe vesszük, hogy az országban a piaci körülmények fejlelnek. Még súlyosabb következményekkel fenyeget az információkhoz való hozzáférés elvének igen könnyűszerrel való megsérthetősége (információ-visszatar-tás, monopóliumok stb.).

Mindebből következik: a rendszeren belül ki kell védeni a nyereségorientáltságnak való behódolást. Tulajdonképpen meg kell fordítani a dolgot. A rendszer működését mindenekelőtt a szociális és a tudományos-műszaki eredményesség elérése irányában kell orientálni, és a gazdasági eredményes-séget kiegészítőként elvárni. Ezért osztársadalmi érdek, hogy az információs központok továbbra is folytathassanak "hasznot nem hozó" információs tevékenységet.

Ez a következő módon oldható meg:

- ▶ a központok költségvetési dotációból látják el mindazokat az információs alapfeladatokat, amelyek szociális és tudományos-műszaki funkcióik-ból következnek;
- ▶ államsegélyt kell folyósítani részint a prioritált társadalmi célok információellátására, részint a rendszer műszaki korszerűsítésére;
- ▶ lehetővé kell tenni, hogy a fenti szolgáltatásokat meghaladó szolgáltatások nyújtásában a közpon-tok kereskedelmi tevékenységet folytassanak. Fontos szerepet játszhatnak az intézeteken és központokon belül megszervezhető szövetkezetek.